

- meerdere plaatsen nog niet ongewoon. Nest in vaste bodem, soms zelfs in mergelwand.
32. Broer en zus van de vorige soort, maar bezoekt paarze composieten.
33. Een van de kleine Metselbijen, die talrijke plantefamilies bezoekt. Nest in braam- en andere stengels, zie ook notitie 38 en 39.
34. De Bosmetselbij is een zeldzame soort van oudere dennebossen, ze vliegt o.a. op bosbes. Op 7 juni 1994 werd een mannetje aangetroffen in een Malaiseval. Dit blijkt de eerste vondst te zijn in Zuid-Limburg. Wel is de soort tweemaal eerder gemeld van Colmond door LEFEBER (1968) en V.D. ZANDEN (1982), maar dat wijfje bleek na determinatie door D.S. Peters en G. v.d. Zanden een *Osmia parietina* te zijn.
35. Alleen *P. calcaratus*, de kleinste, werd hier waargenomen. Grondnest, vliegt op gele composieten.
36. Van de koekoekshommels hebben we alleen *P. campestris* en *vestalis* gezien.
37. Zeker drie soorten zijn aanwezig, maar de determinatie is lastig en de gastheren (*Halictus* en *Lasioglossum*) zijn hier niet talrijk.
38. De soorten van dit genus parasiteren bij *Megachile*, *Anthidium* of *Osmia*. Slechts één soort werd aangetroffen en wel in aantal.
39. Parasiteert bij *O. leucomelana* (zie notitie 33). In maart 1995 werd een wijfje van *S. ornatus* gekweekt uit een dorre vlierstengel.
40. Van 13 genera (in totaal 22 soorten) werden geen vertegenwoordigers gevonden. Daaronder valt vooral de afwezigheid (?) van *Chelostoma* (Klokjesbijen) op. Weliswaar ontbreken (?) de gewone *Campanula*'s in de groeve, maar er is een vrij rijke populatie aanwezig van een soort die we nog niet op naam gebracht hebben: ruig met grote bloemen in diverse kleuren van wit via rood tot paars. Ook *Eucera* (Langhoornbijen) en *Melecta* (Rouwbijen) zou men mogen verwachten. De laatsten zijn parasiet bij Sachembijen (zie notitie 9 en 10).
41. Deze mier uit het Middeneuropese bergland blijkt in de groeve present, evenals op de Sint-Pietersberg (De Schark). Van beide vindplaatsen werd een werkster verzameld uit een dorre vlierstengel in maart 1994. Det. A. v. Loon; nu in collectie NNM Leiden.

SUMMARY

BEES AND ONE ANT SPECIES IN THE LIMESTONE QUARRY 'T ROOTH NEAR BEMELN

HYMENOPTERA ACULEATA: APOIDEA; FORMICIDAE

A survey is presented of the occurrence of bees and one species of ant in a limestone quarry in the southernmost part of the province of Limburg (UTM code: FS 93). The presence of *Osmia uncinata*, *Colletes cunicularius* and *Leptothorax affinis* is especially interesting.

LITERATUUR

- LEFEBER, V., 1968. Kweek van *Hym.-Aculeata*, voorjaar 1967. Ent. Ber. Amst. 68 (5): 94-95.
- LEFEBER, V., 1975. De Aculeaten van de Schiepersberg. Natuurh. Maandbl. 64: 106-111, 117-123, 153-156.
- WESTRICH, P., 1989. Die Wildbienen Baden-Württembergs. Spezieller Teil: Die Gattungen und Arten. Verlag Eugen Ulmer.
- ZANDEN, G. V.D., 1982. Tabel en verspreidingsatlas van de Nederlandse niet-parasitaire *Megachilidae*. Ned. Faun. Med. 3: 1-48.

KORTE MEDEDELINGEN

VOORMALIGE KALKBRANDERIJ INGERICHT ALS VLEERMUISVERBLIJF

De Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg (IKL) heeft een sterk vervallen kalkbranderij in Schin op Geul hersteld en ingericht als winterverblijf voor vleermuizen. Het herstel werd uitgevoerd in het kader 'Natuur op weg-sponsorproject Geulrand' van de stichting IKL.

De voormalige, uit 1916 daterende, kalkoven bevindt zich achter het station van Schin op Geul, op grondgebied van de gemeente Voerendaal.

De kalkbranderij verkeerde de afgelopen jaren in een uitzonderlijk slechte toestand. Diverse mergelblokken waren uit de muren gehaald en er groeiden bomen op en in het gebouw. Omdat het terrein makkelijk toegankelijk is werd er regelmatig afval gestort en gestookt. Verder bedreigden bomen van een bovenliggende steilrand het gebouw.

De inrichting als vleermuisverblijf geschiedde in het kader van het soortenbeschermingsbeleid van de stichting IKL. Vleermuizen zijn bedreigde dieren, die in toenemende mate kampen met een tekort aan geschikte verblijfplaatsen. IKL tracht hiervoor op kansrijke plaatsen (oude bouwsels) voorzieningen te treffen. Naast oude bunkers, ijs- en grafkelders zijn kalkovens met enige aanpassingen geschikt te maken voor vleermuizen.

De omgeving van Schin op Geul en Opscheumer is buitengewoon aantrekkelijk voor vleermuizen. Met name de begroeide spoorwegtaluds, de Geul, hellingbossen, holle wegen en graften vormen geschikte jachtbiotopen en verbindingswegen voor deze zoogdieren.

Om een voor vleermuizen geschikt overwinteringsklimaat te scheppen zijn drie bestaande toegangspoorten in de kalkoven dichtgemaakt. Verder is er een speciale deur met een invlieggaat aangebracht. Door de bouwkundi-

ge ingrepen zijn de gewelfruimtes vorstvrij geworden en heersen er een hoge luchtvochtigheid en een constante temperatuur.

Verwacht mag worden dat diverse vleermuissoorten gebruik zullen gaan maken van deze ruimten. Daarbij wordt onder meer gedacht aan Water-, Baard- en Grootoorvleermuis. Naar verwachting zullen ook amfibieën, vlinders en andere insecten dit winterverblijf opzoeken.

Naast een verhoging van de natuurwaarden is tevens een belangrijk industrieel-archeologisch bouwwerk in Zuid-Limburg veiliggesteld. Voor zover bekend is dit de enige min of meer intacte dubbele ring-kalkoven in Limburg. Het geheel bestaat uit twee naast elkaar gelegen ovens en acht ovenmonden, die onderling via ganggewelven bereikbaar zijn. Naast de kalkoven ligt een 20 meter diepe waterput die deels gerestaureerd is.

Deze kalkbranderij dateert zoals gezegd uit 1916, toen door de stagnerende invoer van gebrande kalk uit België en Duitsland de Lim-

De kalkoven in Schin op Geul voor de herstelwerkzaamheden.

burgse kalkovenindustrie een bloeiperiode doormaakte. Tijdens en na de Eerste Wereldoorlog waren in Zuid-Limburg meer dan 100 kleine en grote kalkovens actief. De vestiging van de ovens was direct gebonden aan de aanwezigheid van goed bereikbare kalksteen. Vaak waren dit steilranden van droogdalen en de randen van geologische breuken. In Schin op Geul kwam de kalksteen nagevoeg direct aan de oppervlakte. Bovendien lag deze winplaats uit vervoersoogpunt bijzonder gunstig langs de spoorlijn Maastricht-Heerlen, hetgeen de aanvoer van kolen en de afvoer van kalk vergemakkelijkte.

De gebrande kalk werd destijds op diverse manieren aangewend. Kalkmortel was, voordat cement zijn entree maakte, een veelgebruikt bouw materiaal. In de landbouw gebruikte men de kalk veelal ter verbetering van de bodem. Bovendien beschouwde men de Zuidlimburgse gebrande kalk als uitermate geschikt voor de fabricage van zwart en groen glas.

Na een bloeiperiode van enkele decennia kwam in de jaren vijftig een einde aan deze kleinschalige kalkindustrie. Al snel raakten de kalkbranderijen in verval. Met name de sloop van de hardere kalksteen (Kunrader steen) bespoedigde dit verval.

De kosten van consolidatie van de kalkbranderij en de inrichting tot vleermuizenverblijfplaats bedroegen f 65.500. Naast een bijdrage van f 15.000 van de gemeente Voerendaal (Landschapsbeleidsplan) en f 25.000 van de Provincie Limburg wordt f 25.500 gefinan-

cierd uit gelden die de stichting IKL in het kader van het Natuur op weg-sponsorproject Geulrand heeft ingezameld bij het bedrijfsleven. In november 1992 startte IKL met steun van sponsors een project ter verbetering van de natuur- en landschapswaarden van het Geulrandgebied tussen Valkenburg en Gulpen.

Voor meer informatie:
Stichting IKL, 04750-31200.

NASCHRIFT

In de winter 1993/1994 werden een Watervleermuis en een niet nader te determineren vleermuis in de kalkoven van Schin op Geul aangetroffen. Op 4 februari 1995 waren een Baardvleermuis en een Roesje (nachtvlinder) in het object aanwezig (Ludy Verheggen, Jo van der Coelen).

LIMBURG TREKT DE GROENE KAART!

Als eerste provincie in Vlaanderen presenteert Limburg zijn "groene kaart": een kaart die een overzicht geeft van bewegwijzerde natuurwandelingen in (Belgisch) Limburg, met informatie over de verschillende streken en landschappen. De kaart "Natuurwandelingen in Limburg" is een samenwerkingsproject tussen het Provinciaal Natuurcentrum, de Vlaamse Jeugdhoebergcentrale en het Provinciaal Verbond voor Toerisme in Limburg. Dit maakt meteen duidelijk voor wie ze bestemd is: natuur- en wandelliefhebbers uit binnen- en buitenland.

Limburg is bij iedereen gekend als de "groene provincie". Tot gisteren bestond er echter geen beknopt overzicht van groengebieden

waar de individuele wandelaar terecht kan, zonder verloren te lopen. Waar ben je dan welkom als natuurliefhebber in het groene Limburg? Op de kaart staan 68 groengebieden die permanent toegankelijk zijn voor het publiek. Er zijn er natuurlijk veel meer in Limburg, maar hier zijn enkel die gebieden opgenomen die degelijk bewegwijzerd zijn en die de natuurliefhebber werkelijk iets te bieden hebben. De kaart geeft dus de crème de la crème onder de natuurwandelingen! Telkens is de vertrekplaats van de wandeling aangeduid op de kaart en beschreven in de legenda. De kaart bevat niet alleen een selectie van bewegwijzerde paden maar ook een overzicht van natuur en landschap in Limburg. Zo verstrekt de achterzijde informatie over de 6 verschillende streken die Limburg rijk is: Kempen, Hageland, Maasland, Vochtig Haspengouw, Droog Haspengouw en de Voerstreek. Daarnaast beschrijft ze 9 landschappen met hun flora en fauna: kasteelpark, bos, beekvallei, vijvers, uiterwaard, kleine landschapselementen, heide, weide en boomgaarden. Telkens worden enkele voorbeelden gegeven van typische wandelgebieden waar deze landschappen aan bod komen. Het geheel wordt opgefleurd met talrijke mooie kleurenfoto's zodat de kaart ook gebruikt kan worden als poster. Tot slot worden 7 bezoekerscentra vermeld waar de wandelaar terecht kan voor informatie over het aanpalende groengebied. De kaart is gevouwen als een handige folder en kost slechts 100 Bfr. Je kan hem afhalen bij één van de 3 partners die zorgden voor de realisatie ervan of bestellen door overschrijving van 150 Bfr. (inclusief verzendkosten) op (Belgisch) rekeningnummer 450-0352521-79 op naam van P.V.T.L., Universiteitslaan 1 te 3500 Hasselt, België, onder vermelding van "Natuurwandelingen in Limburg".

EUREGIO-DAG 'NATUUR IN DE STAD' TE LUIK

In het kader van het Europees Natuurbeschermingsjaar organiseert de werkgroep Milieu van de Euregio Maas-Rijn op 7 oktober 1995 de Euregionale Natuurdag 1995 met als thema "Natuur in de stad". Deze dag zal plaatsvinden in de grootste stad van de Euregio: Luik (H.E.C. Hautes Etudes Commerciales, Rue Louvrex 14 Liège).

In het programma komen problemen rond het thema "Natuur in de stad" aan de orde zoals stedelijk groen en ruimtelijke ordening,

natuurontwikkeling op industrieterreinen, Europese initiatieven op het gebied van natuurontwikkeling in het stedelijk gebied en voorbeeldprojecten op het gebied van natuurstudie en natuur- en milieueducatie. Het programma is zo opgezet, dat het aantrekkelijk is voor zowel professionals op het gebied van natuur- en milieu als voor leden van natuur- en milieugroepen.

In de plenaire ochtendsessies worden de thema's door sprekers uit de verschillende regio's ingeleid. Na de middag zullen deze onderwerpen in workshops verder verdiept worden. Om de communicatie te vergemakkelijken zijn de workshops drietalig. De workshops worden twee keer achter elkaar gehouden, om u de mogelijkheid te bieden twee verschillende workshops te bezoeken. Bovendien worden twee excursies georganiseerd over het thema Natuur in de stad en over Natuurontwikkeling op steenbergen en industriële terreinen.

Een aantal natuur- en milieugroeperingen uit de Euregio zullen zich met hun recente werk presenteren. Voor de kennismaking met deze groepen en voor de collega's over de grenzen wordt eveneens tijd uitgetrokken. Onvoldoende kennis van Frans of Duits vormt geen belemmering voor uw deelname. In een samenvattende vertaling wordt voorzien.

De eigen bijdrage bedraagt f 11,- of BfR 200,-.

PROGRAMMA

- 09.30-10.00 ontvangst deelnemers.
 10.00-10.15 welkomstwoord door de Gouverneur van de Provincie Luik.
 10.15-10.35 inleiding door een medewerker van de Europese Commissie D.G. XI. Mogelijkheden vanuit het E.U.-beleid voor grote steden i.v.m. natuur.
 10.35-10.55 provincie Luik: ecologische infrastructuur in de stad. Een voorbeeld: de Chartreuse in Luik.
 10.55-11.15 koffiepauze
 11.15-11.35 Belgisch Limburg: het rapport "Natuur in de stad" voor het Vlaams Gewest door het WereldNatuurfonds.
 11.35-11.55 Regio Aken: renaturering van Worm in het stedelijk gebied als uitwerking van het Grensoverschrijdend Ecologisch Basisplan (Göb), Werkgroep Worm.
 11.55-12.15 Nederlands Limburg: initiatieven tot koppeling van natuur- en milieueducatie, ecologisch beheer van het stedelijk groen en sociale vernieuwing in de stad Maastricht.
 12.15-12.35 Provincie Luik: presentatie winnaar Waalse prijs "La Nature a droit de cité". Gemeente Waremmé. Provincie Luik: natuurontwikkeling op oude industrieterreinen: de steenstorten in de provincie Luik.

12.35-14.00 middagpauze

- 14.00-15.00 6 workshops:
 - ruimtelijke ordening en stedelijk groen.
 - de E.U. en de Natuur in stad en dorp.
 - natuurstudie.
 - natuur- en milieueducatie.
 - grensoverschrijdende samenwerking.
 - industriële terreinen en natuurontwikkeling.
 15.00-16.00 herhaling van de workshops.
 14.00-16.00 2 excursies:
 - de groene ruimte in de stad Luik.
 - industriële restterreinen en natuurontwikkeling.
 16.30 receptie in het stadhuis van Luik.

De eigen bijdrage van 11 gulden kan voor Nederland overgemaakt worden op:
 ABN-AMRO Nr. 57.75.06.838
 ten name van Stichting SSR.
 Gelieve te betalen vóór 15 september.

Voor meer informatie:
 Consulentenschap Natuur- en Milieueducatie Limburg
 Postbus 455
 NL-6040 AL Roermond
 04750/19928

REACTIES VAN LEZERS

REÏNTRODUKTIE JENEVERBES

Wij lazen allebei het artikel van H. Hillegers over de mogelijke reïntroductie van Jeneverbes in de Nederlandse kalkgraslandreservaten en hadden de volgende bemerkingen.

Waarom wordt er gebruik gemaakt van exemplaren afkomstig uit particuliere tuinen terwijl net over de grens, op de Sint-Pietersberg nog een levenskrachtige populatie voorkomt die twee jaar geleden opnieuw grondig werd vrijgesteld? Daarbij dient ook vermeld dat LEJEUNE *et al.* (1986) slechts één van beide aanwezige groepen vermelden. Nadien zijn namelijk nog een groep en enkele solitair

re exemplaren ontdekt, zodat nu een 70-tal levende Jeneverbessen bekend zijn. Deze populatie biedt ons inziens betere perspectieven als bronmateriaal dan de door de auteur genoemde.

Het zou volgens ons zinvol zijn de verwantschap na te gaan van de planten die worden gebruikt ter herintroductie. Dit moet mogelijk zijn bv. in het kader van een afstudeerwerk biologie. Mogelijk zijn de 5 door de auteur vooropgestelde planten (met zekere verwantschap) een weinig solide genetische basis en een lange termijnvisie is volgens ons hier heel belangrijk. Dit neemt tijd, maar in dit niet dringend geval is één (of een paar) jaar uitstel onbelangrijk.

Omwillen van de in het buitenland vastgestelde variatie ("rassen" of "ondersoorten", alle met vage systematische overgangen en soms duidelijke ecologische verschillen (mond. med. Mick Finmore) zouden we voorzichtigheidshalve aanbevelen enkel bronmateriaal te nemen van een gelijkaardige standplaats. Dit niettegenstaande de meeste lokale auteurs (o.a. Willy Verbeke, schr. med.) de mening zijn toegedaan dat deze variatie het gevolg is van de lokale milieuomstandigheden en niet omgekeerd.

De voorzichtig geopperde stelling dat lijsterachtigen de zaden verspreiden is zeer discutabel en tot zo ver niet bewezen. Het is zelfs zo dat bij onderzoek waarnemingen van vo-